

Idee programowe romantyków polskich.
Antologia.

Alina Kowalczykowa.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich,
Wrocław 1991, s. LXII + 406.

Polska literatura romantyczna na emigracji wraz z jej skrzydłem krajowym złożyła się na zjawisko wyjątkowe zarówno w dziejach rodzimej, jak i europejskiej kultury. Antologia A. Kowalczykowej prezentuje tę wyjątkowość od mniej znanej w powszechnym odbiorze strony: przedstawia w bardzo obszernym wyborze wypowiedzi programowe z tamtej epoki zawarte w tekstach stricte artystycznych, w wypowiedziach krytyczno-literackich, w recenzjach, wstępach, przedmowach etc.

Romantycy kreowali swoje dzieła w określonym czasie i specyficznych warunkach. Byli bojownikami o wolność, ale jednocześnie o nową sztukę, skazani na emigrację i tułaczkę. Iedynie twórczość zezwalała na podtrzymanie więzi z ojczyzną. W niej wyrażali swoje poglądy, przemyślenia, w niej prowadzili dialog z Polską, zarówno na tematy dla narodu najistotniejsze, jak i te, dotyczące literatury i sztuki oraz ich nowych funkcji. "Programy polskiego romantyzmu - pisze we wstępie do antologii A. Kowalczykowa - zawarte są zatem nie tylko w osobnych deklaracjach i dotyczą nie tylko literatury. Mówią o poezji - ale i także o sprawach tak różnych, jak perspektywy poznawcze, naród, człowiek, jego stosunek do Boga i natury ..."

Tak więc w antologii, oprócz fragmentów publicystycznych i krytyczno-literackich, czytelnik znajdzie wypisy z dramatów, listów, wierszy, powieści poetyckich, przedmiotów i esejów. Mnogość i różnorodność zaprezentowanych gatunków daje szersze spojrzenie na romantyzm jako epokę wolności artystycznej, to znaczy czas, w którym przestały obowiązywać określone i a priori narzucane poetyki normatywne.

Antologia składa się z czterech części: *Czas zapowiedzi. Od początków - do upadku powstania. Na emigracji. W kraju.* Swoisty

prolog stanowią trzy utwory Adama Mickiewicza, od których właściwie wszystko się zaczęło: fragment *Pieśni Filaretów*, *Oda do młodości* i ballada *Romantyczność*.

W części pierwszej *Czas zapowiedzi* przedstawione zostały fragmenty rozprawy i dwóch tekstów z *Pamiętnika Warszawskiego* Franciszka Wężyka, dwóch wypowiedzi o nieustalonym autorstwie oraz tekstów Kazimierza Brodzińskiego: *O klasycyzm i romantyczności ludzkiej o duchu poezji polskiej i Myśli o dramatyce polskiej*. Pierwszy z nich dał początek wielkiej dyskusji ideowo-literackiej, której drugim szermierzem - obrońcą klasycyzmu był Jan Śniadecki.

Część druga gromadzi teksty przedstawiające poglądy na sprawy poety, poezji, literatury w ogóle i narodu polskiego. Tu najczęściej miejsca zajmują teksty Maurycego Mochnackiego, któremu poświęciła autorka antologii też wiele miejsca we wstępie. Jego studia krytyczne i rozprawy o literaturze odznaczają się rozległą wiedzą, kulturą filozoficzną i pasją pisarską. I w kontekście tej antologii Mochnacki potwierdza swoją wyjątkową pozycję w krystalizacji polskiego romantyzmu.

Zaletą antologii jest to, że przynosi ona bardzo różne genologicznie formy wypowiedzi programowych, co jednocześnie poświadcza ścisłe więzi między poetyką sformułowaną i immanentną oraz świadomością artystyczną polskiego romantyzmu. Dlatego też uważniej patrzymy przez kontekst tej antologii na *Marię Antoniego* Malczewskiego, *Konrada Wallenroda* oraz na utwory Józefa Bohdana Zaleskiego, Stefana Garczyńskiego i nawet najbardziej znane dzieła wieszczów.

Refleksję tę potwierdza też część trzecia antologii *Na emigracji*. Ponieważ po upadku powstania listopadowego na emigracji - zwłaszcza we Francji - znalazła się prawie cała elita umysłowa i artystyczna Polski tamtych czasów, na grunt francuski przeniosły się dyskusje filozoficzne - literackie o programowym charakterze. Wśród nich ujawnił się także

z nową ostrością problem walki narodo-wo-wyzwoleńczej. Proponowano bardzo różne drogi, ale tę którą wybrało najwięcej zwolenników, wyznaczał mesjanizm. Taką drogę proponuje Mickiewicz w *Księgach Narodu polskiego*, Krasiński w *Przedświcie*, Słowacki i wielu innych. A przede wszystkim Andrzej Towiański, którego teksty w tej części antologii zajmują kluczowe miejsce.

Na znaczy to, że problematyka wyzwolenca zdominowała emigracyjne dyskusje polskich romantyków. Wciąż ważne miejsce zajmują w niej sprawy poezji i poety-twórcy, sztuki literackiej w ogóle oraz jej moralnych funkcji.

Swoistym zamknięciem i podsumowaniem tej części antologii są teksty Cypriana Kamila Norwida: *Krytycy i artyści* oraz fragment epilogu *Promethidiona*. Literaturę przedstawia Norwid w szerszym kontekście niż inni autorzy antologii. Dostrzega inne rodzaje sztuk; malarstwo i muzykę (tej ostatniej przypisuje największą rolę w kształtowaniu się świadomości narodowej). Norwid w małym stopniu nawiązuje do tradycji romantycznych – jego idee sięgają już znacznie dalej.

Antologię zamyka część *W kraju*. Rozwój poezji krajowej po roku 1930 obejmuje wyraźnie dwa etapy: lata 1831-1848 oraz 1849-1863. Datą graniczną są więc wydarzenia Wiosny Ludów. W pierwszym okresie poezja rozwijała się na tle rosnących tendencji rewolucyjnych reprezentowanych przez liczne, utworzone po powstaniu organizacje spiskowe. Jest to poezja o silnych akcentach społecznych i rewolucyjnych autorstwa m.in. Seweryna Goszczyńskiego, Ryszarda Berwińskiego, Gustawa Ehrenberga. Ich też nazwiska otwierają wybór tekstów programowych tej ostatniej części antologii. Na uwagę tu zasługują teksty o powieści. Temu właśnie gatunkowi zaczęto przypisywać ważną rolę do spełnienia w tradycji narodowej nadchodzących czasów (m.in. artykuły Józefa Ignacego Kraszewskiego o "romansie historycznym" i "o celach powieści").

Alina Kowalczykowa doskonale skomponowała swoją antologię zestawiając fragmenty tekstów powszechnie znanych i tych, które przedrukowywuje po raz pierwszy od dziesiętków lat. Informacje dotyczące autorów, ich dzieł i kontekstów w połączeniu z przypisami tworzą historyczno-literacką płaszczyznę, na której "idee programowe romantyków polskich" układają się w klarowną siatkę ewolucji światopoglądowych i estetycznych naszej literatury w ubiegłym stuleciu.

Z tego też względu antologia A. Kowalczykowej wpisuje się znakomicie w ciąg edycji Biblioteki Narodowej poświęconych programom literackim poszczególnych epok literackich: *Programy i dyskusje literackie okresu pozytywizmu* (w opr. J. Kulczyckiej Saloni, Wrocław 1985) oraz *Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski* (opr. Maria Podraza-Kwiatkowska, Wrocław 1973).

Anita Szpunar, Łódź